

ФУНКЦИОНАЛ САВОДХОНЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШГА ДОИР ТОПШИРИҚЛАР ТУЗИШ КЎНИКМАЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Кудратова Азиза Исмагиллаевна

Самарқанд ВПЯМЎММ катта ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7434127>

Аннотация. Мақолада, бугунги кунда умумтаълим мактаб ўқувчиларида функционал саводхонликни шакллантириши мақсадида фан ўқитувчиларининг топшириқлар тузиши кўникмаларини такомиллаштириши модели ишлаб чиқилган ҳамда таҳлил этилган.

Калит сўзлар: таълим сифати, функционал саводхонлик, PISA халқаро баҳолаш тадқиқоти, функционал саводхонлик топшириқлари.

ТЕХНОЛОГИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НАВЫКОВ СОЗДАНИЯ ЗАДАНИЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ

Аннотация. В статье разработана и проанализирована модель повышения квалификации учителей по созданию заданий с целью формирования функциональной грамотности учащихся общеобразовательных школ.

Ключевые слова: качество образования, функциональная грамотность, международная программа по оценке образовательных достижений учащихся PISA, задания на функциональную грамотность.

TECHNOLOGY FOR IMPROVING THE SKILLS OF CREATING TASKS FOR THE FORMATION OF FUNCTIONAL LITERACY

Abstract. The article develops and analyzes a model for improving the skills of teachers to create assignments in order to form the functional literacy of students in general education schools.

Keywords: quality of education, functional literacy, international program for assessing educational achievements of students PISA, assignments for functional literacy.

Ислоҳотларни амалга оширишда учрайдиган энг жиддий тўсиқлардан бири бу – тизимнинг ўзгаришлар учун етарли даражада потенциалга эга эмаслиги ҳамда ҳажм, мазмун ва муддат нуқтаи назаридан кўпинча зарур бўлган ресурсларга етарлича баҳо бермаслик билан изоҳланадиган ресурслар етишмаслигидир. Кўп ҳолларда асосий тўсиқ маблағ етишмаслиги эмас, балки тизимнинг барча даражаларида зарур бўлган инсон капиталининг йўқлигидир.

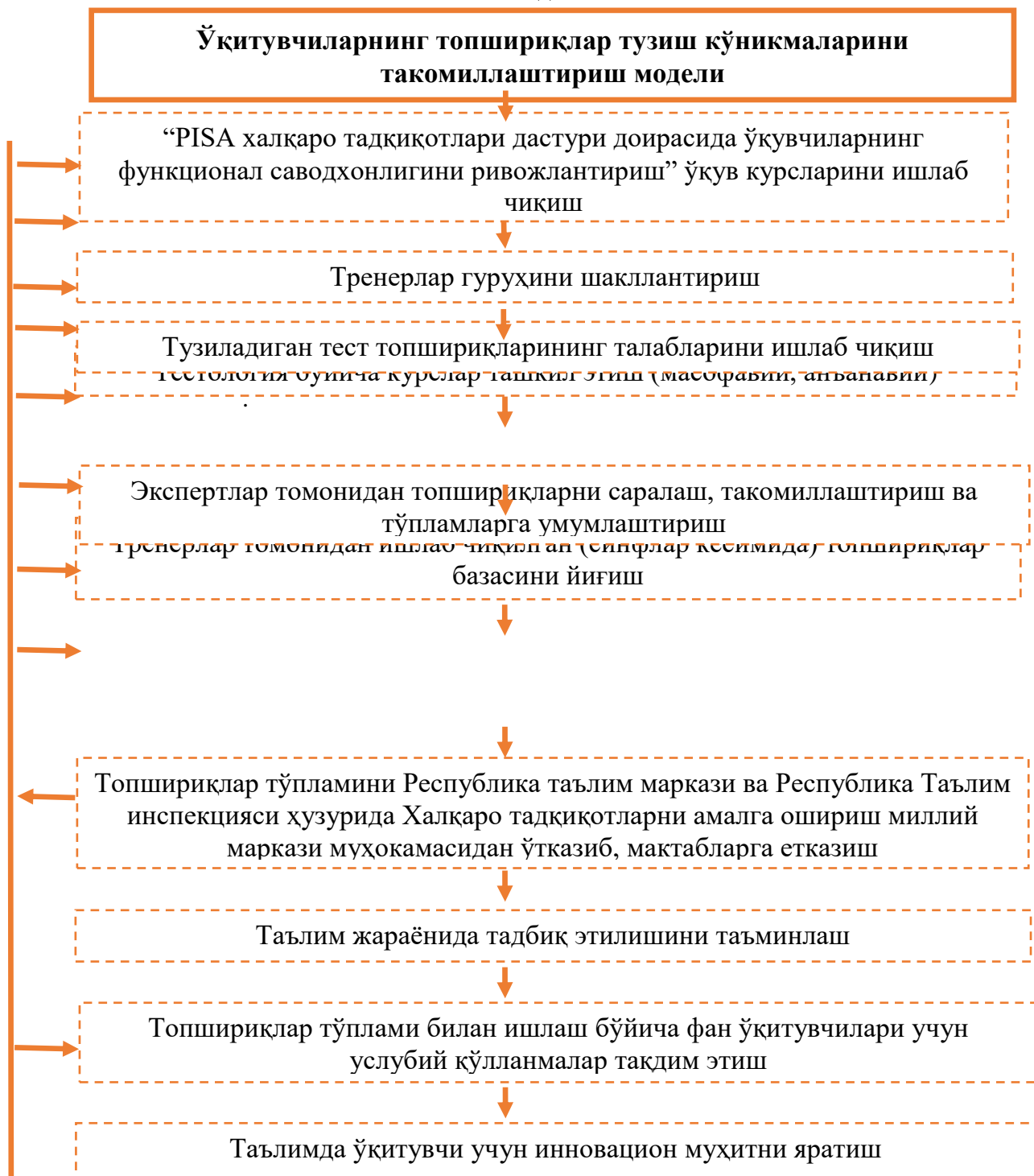
Ўқувчиларнинг функционал саводхонлиги даражаси бўйича етакчилик қилаётган Финландия таълими лойиҳалашга асосланган ва фанлараро ёндашувни умумий ўрта таълим учун марказий негизига айлантирди. Ўқувчилар ўзлари реал ҳаётда дуч келадиган муаммоларга ўхшаш муаммолар билан танишадилар ва уларни ҳал қилишга олимлар, тадқиқотчилар, файласуфлар, тадбиркорлар, сиёсатчилар каби бир нечта нуқтаи назардан ёндашадилар. Бу эса ўқитувчидан турли фанлардан етарлича билимга эга бўлиш ёки фан ўқитувчилар билан ҳамкорлик қилишни, ўқитувчилар фаолиятининг яхлит тизимини талаб этади.

Бугун янги кўникмаларга эга, янги муносабатлар қуриб ва ўз зиммасига янги вазифалар олиб, теран билимларини янги вазият ва тажрибаларда қўллаш, тез ўзгараётган

дунёда ўзгарувчан контекстларда узлуксиз ўқиб ўрганишга қодир бўлган кишилар жуда муҳим. Таълимнинг самарали стратегияларини эгаллашда ва метакогнитив, ўз – ўзини англаш, ўз – ўзини бошқариш ва ўз – ўзини мослаштириш каби қобилиятларни эгаллашда ўқувчиларга ёрдам бериш муҳим аҳамиятга эга. Бу талаблар барча таълим босқичларнинг ўқув дастурлари ва ўқитувчиларнинг амалий фаолиятида аниқ белгиланиши лозим.

1–расм

Ўқитувчиларнинг топшириқлар тузиш кўникмаларини такомиллаштириш модели.

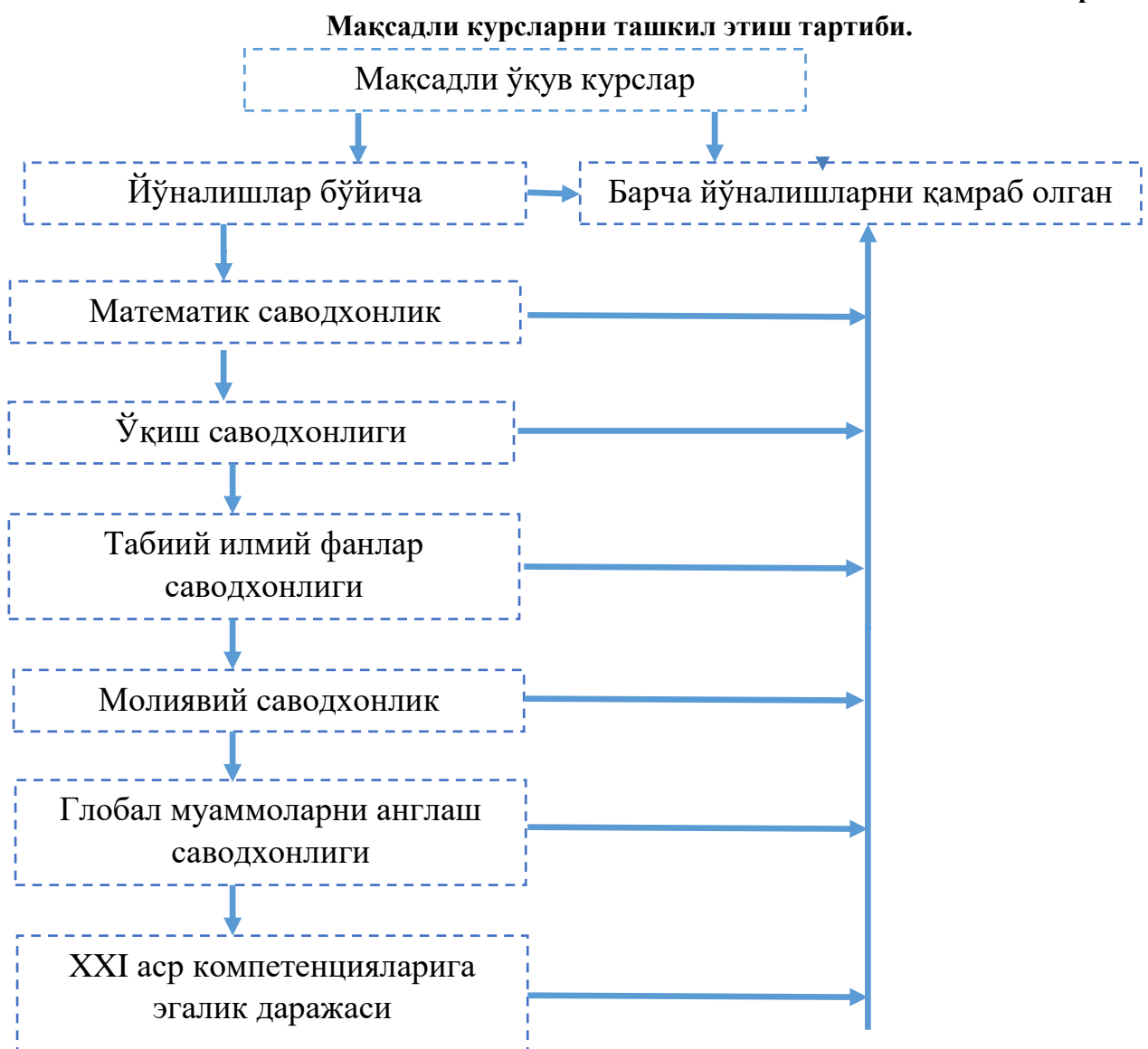

Юқоридаги фикрлар асосида ўқувчиларда функционал саводхонлигини шакллантиришда ўқитувчиларнинг топшириқлар тузиш кўникмаларини такомиллаштириш моделини таклиф этамиз:

1) “PISA халқаро тадқиқотлари дастури доирасида ўқувчиларнинг функционал саводхонлигини ривожлантириш” ўқув курсларини ишлаб чиқиш.

Мақсадни аниқ белгилаш ва амалга оширилиши лозим бўлган жараён ҳақида аниқ тасавурга эга бўлиш, тушуниш, таҳлил қилиш, татқиқ қилиш ва амалда бажариш учун PISA халқаро тадқиқотлари дастури мақсади, вазифалари, таркибий тузилиши, талаблари, амалга ошириш механизми, баҳолаш мезонларига доир тўлиқ билимга эга бўлиш ҳамда шу билимлар асосида фаолиятни ташкил этиш учун мақсадли ўқув курслар дастурларини ишлаб чиқиш лозим.

2-расм

Иштирокчилар алоҳида йўналишлардаги 4–18 соатли ҳамма курсларда ёки барча йўналишларни қамраб олган 36–72 соатли курсда жалб қилиниши мақсадга мувофиқ. Функционал саводхонлик – бу инсоннинг ҳаёти давомида олган билимларини реал ҳаётий

вазиятларда қўллай олиш кўникмаси (қобилияти). Ҳаётини вазиётлар эса бир нечта фанга боғлиқ бўлганлиги учун, уларни ўзаро интеграциялаш лозим.

Тадқиқот ишимизнинг 2019-2020 йилларида “PISA халқаро тадқиқотлари дастури доирасида ўқувчиларнинг математик саводхонлигини ривожлантириш” номли 18 соатлик, 2021 йилнинг сентябрь ойидан 36 соатлик қисқа муддатли ўқув курсларини ташкил этдик ва натижаларининг таҳлилларини олиб бордик. Фақат бир йўналишда ўқиган ўқитувчилар PISA тадқиқоти моҳиятини ва функционал саводхонлик тушунчасини мазмунини англашда тўсиқларга дуч келдилар. Топшириқлар мазмуни бир нечта фан доирасидаги билимларни қамраб олишни талаб этганда уларни бажариш қийинчилик туғдирди. Ўқиш саводхонлиги, табиий-илмий фанлар саводхонлигига доир топшириқларни (15 ёшли ўқувчиларга мулжалланган) бажариш эса муаммо бўлди.

Курс якунида иштирокчиларнинг тренер сифатидаги маҳорат дарси, ишлаб чиққан топшириғи тақдимоти ташкил этилади.

Таълим жараёнига татбиқ қилиш учун топшириқлар туза оладиган ижодкор ўқитувчилардан тренерлар гуруҳи шакллантирилади.

2) Тренерлар гуруҳини шакллантириш.

Тренерлар фаолияти мақсадли бўлиши учун уларнинг касбий компетентлигига ва шахсий сифатларига қўйиладиган талаблар ишлаб чиқилиши лозим. Биз тренерларни қуйидаги талаблар асосида баҳолашни лозим топдик:

1–жадвал

Тренерларга қўйиладиган талаблар.

Тренер хусусиятлари	Тренер фаолияти
Мақсадлилиқ	Ўқувчиларда функционал саводхонликни шакллантиришда ўқитувчи ўзининг касбий ривожланиш компетентлиги даражасини ривожлантириш йўналишини аниқлай олади ҳамда фаолияти натижаларини баҳолай олади.
Қатъиятлиқ	Ўқитувчи ривожланиш траекториясини лойиҳалаштиради, малакасини ошириш йўллариини излаб топади ва кўзлаган мақсадига эришади.
Инновацияларга очиқлилиги	Доимий равишда изланади, илғор технологияларни ўрганади, рақамли технологиялардан кенг фойдаланади.
Креативлилиқ	Фаолиятига ижодий ёндашади, ўқувчиларини ҳам шунга ундайди.
Виждонийлиқ	Ўқувчиларини, касбини яхши кўради, ўз фаолиятини реал баҳолай олади ва апробация натижаларини таҳлил қила олади.
Касбий компетенцияларини оширишга йўналтирилганлиқ	Ўқитувчи унвони ва тоифа даражасидан қатъий назар ўзини ривожлантиришга эҳтиёж сезади ҳамда фаолиятига танқидий ёндашади.
Блум таксономияси асосида ишлаш кўникмаси	Ўқувчиларнинг таълимий ютуқларини даражалай олади ҳамда уларни аниқлаш ва баҳолаш мақсадида

		топширик саволларини тўғри шакллантиради.
Ватанпарварлилик инсонпарварлилик	ва	Ўқитувчи таълим олувчиларда ватанпарварлик ғоясини сингдиради, илм табиат қонунларини бузмаслиги ва инсоният манфаати учун хизмат қилишини кераклигини ўргатади.

Тренерларнинг доимий ҳамкорликдаги фаолияти самарадорлик кўрсаткичларини ошишига хизмат қилади.

3) *Тестология бўйича курслар ташкил этиши (масофавий, анъанавий).*

Шакллантирилган тренерлар гуруҳи тестолог сертификатига эга бўлган мутахассислар томонидан ташкил этилган тестология бўйича (масофавий, анъанавий) курсларда ўқийдилар.

3-расм

Тестология курслари мақсади

Ўрганидиганлар

- Тест турлари
- Тест топшириқларини тузиш талаблари
- Тест топшириқларининг мураккаблик даражалари

Тестология бўйича курс ўтишлари уларга мавзулар кесимида илмий асосланган, мақсадли ва тўғри шакллантирилган топшириқлар тузиш имконини яратади.

1) *Тузиладиган тест топшириқларига қўйиладиган талабларни ишлаб чиқиши.*

Тренерлар томонидан “PISA халқаро тадқиқотлари дастури доирасида ўқувчиларнинг функционал саводхонлигини ривожлантириш” ўқув курслари ҳамда тестология бўйича курсларда олинган билимлар асосида айнан функционал саводхонликни шакллантиришга доир тузилиши лозим бўлган тест топшириқлари талаблари ишлаб чиқилади.

Бунда инобатга олиниши лозим бўлган мезонлар:

1) ўқувчилар ёшига мос келиши: топшириқлар синфлар кесимида ёки айнан 15 ёшли ўқувчилар учун ишлаб чиқилади;

2) миллий ўқув дастури билан ўзвий боғлиқлиги;

3) олдинги тадқиқот натижалари таҳлил этилиши: даврийлик билан ўтказиллаётган тадқиқотларда ўқувчилар муаммога дуч келган саволлар ўрганилади ва нималарга эътибор бериш кераклиги аниқлаштирилади.

4) кейинги даврийликда киритилиши кўтиляётган талаблар (йўналишлар): жамият доимий равишда ривожланар экан, ўқувчиларнинг билим, кўникма, компетенциялари ва шахсий сифатларига қўйиладиган талаблар мукамаллашади.

И.Ю.Алексашина, О.А.Абдуллаева ва Ю.П.Киселёвлар томонидан 2000-2018 йилларда ўтказилган PISA тадқиқотлари топшириқлари тузилмаси ўрганилган ва жадвал шаклида ифодаланган [19]. Муалифлар топшириқларни “Топшириқда нима берилган” ҳамда “Нимани аниқлаш лозим” босқичлари асосида бажарилиши (муракаблиги)га кўра 6 тўрға бўлганлар ва таҳлиллар келтирганлар:

- математик усул билан ечиладиган савол, ғоя ёки муаммонинг қўйилишини аниқлашга кўра;

- натижанинг тўғрилигини тасдиқловчи ёки исботловчи маълумотларни ажрата олишга кўра;

- хулоса (якун) чиқара олиш ёки вазият контекстини инобатга олиб берилган хулосани баҳолашга кўра;

- коммуникатив кўникмаларини номоён қилиш: асосли ва аниқ хулоса ва исботларни келтиришга кўра;

- математик тушунчалар, далиллар келтириш ва мулоҳаза юритишга кўра;

- фанлар доирасидаги билимларини ўзаро боғлаган ҳолда, қонуниятларни келтириб чиқаришга кўра даражаланган.

Инсон ҳаётида турли даражадаги вазиятларга дуч келиши мумкинлиги каби топшириқлар ҳам талаб этиладиган ақлий фаолият турига кўра тафсифланади.

5) Синфлар, мавзулар кесимида, реал ҳаётий вазиятлар асосида ишлаб чиқилган топшириқлар *экспертлар томонидан таҳлил этилиб, тўпламларга умумлаштирилиши лозим.*

Эксперт (лот. expertus - тажрибали) фан, техника, санъат, ёки ҳунармандчиликнинг маълум бир соҳасида маҳсус билимга эга бўлган ва талаб қилинадиган масалалар бўйича хулоса бериш учун жалб қилинган шахс.

Экспертлар томонидан топшириқлар сараланади, такомиллаштирилади ва тўпламларга умумлаштирилади.

б) Умумлаштирилган тўпламлар *Республика таълим маркази ва Республика Таълим инспекцияси ҳузурида Халқаро тадқиқотларни амалга ошириш миллий маркази муҳокамасидан ўтказилиб, мактабларга етказилиши керак.*

Мактаб жамоаси топшириқлар асосида кичик лабораториялар ташкил этиш, тадқиқотлар ўтказиш, ҳамкорликда муҳокама қилиш, тақдимотлар таёрлаш ва назорат таҳлилларини олиб боришни самарали жараёнини йўлга қўйишлари шарт.

б) *Ўқитувчилар учун йўналтирувчи услубий қўлланмалар тақдим этилиши керак.*

Топшириқларни бажариш билан боғлиқ ечим ва жавобларни тўпламларга эмас ўқитувчилар учун тақдим этиладиган услубий қўлланмаларга киритишни тавсия қиламиз. Шунда ўқувчи бажарган топшириғи тўғри эканлигини текшириш учун синфдошлари ва устозига мурожаат қилади.

Ўқувчиларнинг топшириқ бажариш кўникмаларини баҳолаш ҳамда юзага келган муаммоларни аниқлашга доир кўрсатмалар берилиши керак. “Ўқувчи нимани билади?”, “Ўқувчи нимани бажара олади?”, “Ўқувчи мулоҳаза юрита оладими?”, “Ўқувчи далиллар келтира оладими?”, “Ўқувчи қонуниятларни келтириб чиқара оладими?”, “Ўқувчи математик мулоҳазаларни қўллай оладими?”. Ўқитувчи ўқувчиларининг интеллектуал имкониятлари, даражаларини баҳолаш компетенциясига эга бўлса, муаммоларни бартараф қила олади.

Услубий қўлланма ўқитувчи учун фақат ёрдамчи восита эмас, балки, ўз ўстида ишлашга ва ўзини ривожлантиришга ҳамда топшириқларни такомиллаштиришга доир таклифларини тақдим этишга йўналтирувчи адабиёт бўлиши керак.

7) Ўқитувчиларнинг топшириқлар тузиши кўникмаларини такомиллаштириши босқичларининг ҳаммасида ўқитувчи учун инновацион муҳит яратилиши лозим.

Ўқитувчи учун инновацион муҳит деганда, бу унинг айна пайтдаги фаолияти доирасидан юқори поғонага кўтарилиши учун яратилган шарт шароитлар тушунилади.

Мактабда инновацияларга кўмаклашишни ишга солиш учун таълим тизими янада самаралироқ алоқа тармоқларини барпо қилишни ўрганишлари ва улардан фойдаланиб, кўтиляётган узгаришлар қаршисида ишончни таъминлашлари керак. Ўзгаришларни идора қилиш кўникмаларини ривожлантиришга сармоя киритиш муҳим, ўқитувчиларнинг ўзлари ўзгаришларнинг ҳаракатлантирувчи кучга айланиши ва технологияларни шунчаки жорий этиш эмас, балки уларни қўллаш услубларини ишлаб чиқишлари керак.

Ўқитувчилар фаолияти, ишлаш шароити ва мактаблардаги таълим муҳитини баҳолашга қаратилган TALIS (Teaching and Learning International Survey) тадқиқоти натижалари асосида олинган хулосаларидан бири, "...мактаб ўқитувчиларининг тўрттадан учтаси иш жойидаги аҳвол инновациялар учун ноқулай, деб ҳисоблайди".

Агар мамлакатимиз барча таълим муассасаларида (давлат, хусусий) ўқитувчилар учун инновацион муҳит ва тажриба алмашиш майдонлари ташкил этилса, ҳамма ўқувчиларга сифатли таълим бериш имкони ортади.

REFERENCES

1. Алексашина И.Ю., Абдуллаева О.А., Киселёв Ю.П. Формирование и оценка функциональной грамотности учащихся. Учебно-методическое пособие. – Санкт Петербург. 2019. – 160 с
2. Вершловский С.Г., Матюшкина М.Д. Функциональная грамотность выпускников школ // ж. Социологические исследования. – 2007. – № 5. – с. 140–144.
3. Маслова Ю.А. // От качества образования к качеству жизни // ж. Высшее образование в России. 2006. – № 10. – С. 66–69.
4. Маткаримов А.М. PISA халқаро баҳолаш дастури асосида ўқувчиларнинг таянч компетенцияларини шакллантириш. – педагогика фанлари бўйича фал. док. (PhD) дис. автореф. – Чирчиқ. 2022. 55 б.
5. Маҳмудов А.Х. Узлуксиз таълим жараёнига компетентлилик ёндашувини жорий қилишнинг дидактик асослари // Узлуксиз таълим. – 2012. – № 4. – Б. 8–12.
6. Мацкевич В., Крупник С. Функциональная грамотность // Всемирная энциклопедия: Философия. – Минск, Харвест, 2001. – 312 с.